

**QASHQADARYO VILOYATIDA INVESTITSIYA VA
KAMBAG‘ALLIKNING HUDUDLARARO
DIFFERENSIALLASHUVINI BAHOLASH****Nabiyev Olimjon Abdisalomovich***Qarshi davlat universiteti dotsenti*

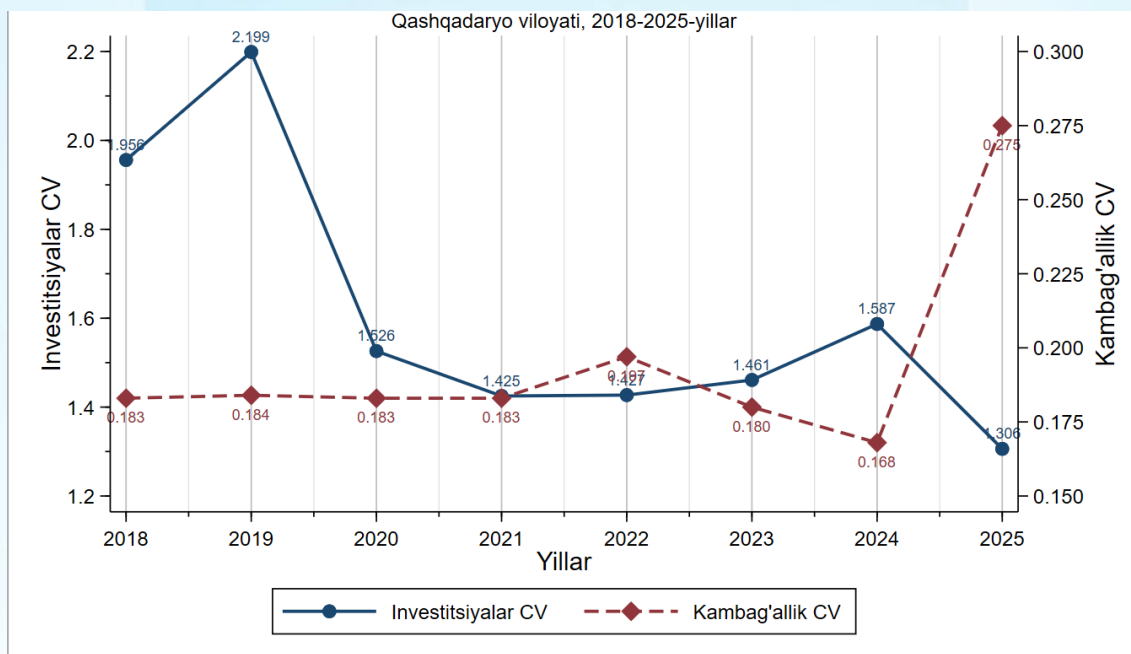
nabievolim1984@gmail.com

Hududiy iqtisodiyotda investitsiya siyosatining samaradorligini faqat jalb qilingan kapital hajmining o‘sishi orqali baholash yetarli emas. Investitsiya oqimlarining hududlar bo‘yicha joylashuvi, hududlarning ishlab chiqarish ixtisoslashuvi, bandlik imkoniyatlari, infratuzilmaviy ta‘minlanganligi hamda kapitalni iqtisodiy natijaga aylantirish salohiyati turlicha bo‘lgani sababli bir xil investitsiya hajmi turli hududlarda turli ijtimoiy natijalarni shakllantirishi mumkin. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2024-yil 23-sentabrdagi PF–143-son Farmonining 8-bandida “Kambag‘allikdan farovonlik sari” dasturini hududlar va tarmoqlarni rivojlantirish dasturlari bilan uyg‘unlashtirish vazifasi belgilangan [1]. Shu sanada qabul qilingan PQ–330-son qarorning 1-bandida 2024–2025-yillarda aholini kambag‘allikdan chiqarishning yo‘nalishlar va hududlar kesimidagi maqsadli ko‘rsatkichlari tasdiqlangan [2]. Mazkur normativ yondashuv hududiy differensiallashuvni ilmiy jihatdan aniqlash va investitsiya siyosatini hududlar kesimida natijaga yo‘naltirish zaruratini kuchaytiradi.

Tadqiqotning asosiy ilmiy muammosi Qashqadaryo viloyatida investitsiyalarning hududiy taqsimoti bilan kambag‘allikning hududiy differensiallashuvi bir xil qonuniyat asosida shakllanadimi, degan savoldan kelib chiqadi. Nazariy jihatdan investitsiya iqtisodiy faollik, mehnatga talab, bandlik, mehnat unumdorligi va aholi daromadlari orqali kambag‘allik holatiga ta‘sir uzatishi mumkin. Biroq ushbu zanjirning har bir bo‘g‘ini hududning boshlang‘ich sharoitlariga bog‘liq. IHTTning hududiy tengsizliklarga

bag'ishlangan tadqiqotlarida ham mehnat unumdorligi, bandlik, inson kapitali, infratuzilma, moliyalashtirish va bozorga kirish imkoniyatlari hududlar o'rtasida sezilarli farqlanishi qayd etiladi [3]. Shu sababli investitsiya hajmi yuqori hududda kambag'allik darajasining past kuzatilishi o'z-o'zidan sababiy ta'sirni isbotlamaydi. Wooldridge panel va kesim ma'lumotlarida statistik bog'lanish bilan sababiy ta'sirni ajratish zarurligini ta'kidlaydi [4]. Mazkur tezisda ham korrelyatsiya sababiylik sifatida emas, hududiy ko'rsatkichlarning birgalikdagi harakat yo'nalishini tavsiflovchi statistik mezon sifatida talqin qilinadi.

Empirik baholash Qashqadaryo viloyatining tuman va shaharlari bo'yicha shakllantirilgan hududiy panel hamda O'zbekiston Respublikasi Milliy statistika qo'mitasining rasmiy ma'lumotlariga tayangan [5]. Hududlararo differensiallashuvni qiyoslashda variatsiya koeffitsienti ($CV=\sigma/\mu$) qo'llanildi. Ushbu ko'rsatkich standart chetlanishni o'rtacha qiymatga nisbatan ifodalagani sababli o'lchov birliklari turlicha bo'lgan investitsiya va kambag'allik qatorlarini nisbiy tarqoqlik jihatidan taqqoslash imkonini beradi. Tadqiqotda CV qiymatlari mexanik "past-o'rta-yuqori" chegaralarga ajratilmadi; ularning 2018–2025-yillardagi dinamik yo'nalishi va ikki ko'rsatkich o'rtasidagi tafovut markaziy tahlil obyekti sifatida qaraldi. Investitsiya va kambag'allik o'rtasidagi bir yillik bog'liqlik esa Pearson chiziqli korrelyatsiya koeffitsienti yordamida baholandi.

1-rasm. Investitsiya va kambag'allik darajasi bo'yicha hududlararo tafovutning (CV) dinamikasi, Qashqadaryo viloyati, 2018–2025-yillar¹

1-rasm natijalari investitsiya va kambag'allikning hududiy tarqoqligi mutlaqo turli masshtabda shakllanganini ko'rsatadi. Investitsiyalar bo'yicha variatsiya koeffitsienti 2018-yilda 1,956, 2019-yilda 2,199 bilan eng yuqori darajaga chiqib, 2020-yilda 1,526, 2021-yilda 1,425 va 2022-yilda 1,427 ni tashkil etgan. 2023-yilda u 1,461 ga, 2024-yilda 1,587 ga ko'tarilgan bo'lsa, 2025-yilda 1,306 gacha pasaygan. Demak, davr yakuniga kelib kapital oqimlarining hududiy konsentratsiyasi 2019-yildagi keskin cho'qqiga nisbatan yumshagan. Biroq 1,306 darajasidagi CV ham investitsiyalar hududlar bo'yicha bir tekis taqsimlanganini anglatmaydi. Bu xulosa maksimal va minimal aholi jon boshiga investitsiya hajmlari o'rtasidagi nisbat bilan ham tasdiqlanadi: mazkur nisbat 2018-yildagi 145,2 baravardan 2019-yilda 170,4 baravargacha oshgan, keyinchalik 2021-yilda 40,6, 2023-yilda 26,4 va 2025-yilda 24,1 baravargacha qisqargan. Shunday qilib, mutlaq tafovut

¹ Muallif ishlanmasi

qisqarayotgan bo'lsa-da, kapitalning hududiy joylashuvida strukturaviy notekislik saqlanib qolmoqda.

Kambag'allik ko'rsatkichi bo'yicha tarqoqlik ancha past va 2018–2024-yillarda nisbatan barqaror bo'lgan. Ushbu davrda CV 0,168–0,197 oralig'ida shakllangan: 2018-yilda 0,183, 2019-yilda 0,184, 2020-yilda 0,183, 2021-yilda 0,183, 2022-yilda 0,197, 2023-yilda 0,180 va 2024-yilda 0,168. Bu holat kambag'allikning hududlararo tafovuti mavjudligini, biroq investitsiya oqimlaridagi konsentratsiyaga nisbatan bir necha baravar pastligini ko'rsatadi. 2025-yilda kambag'allik CV koeffitsientining 0,275 gacha ko'tarilishi esa alohida metodologik izohni talab qiladi. Mazkur yilda kambag'allik IHMA usuli asosida hisoblangan bo'lib, oldingi yillardagi statistik yondashuv bilan to'liq bir xil emas. Shu sababli 2024-yildagi 0,168 dan 2025-yildagi 0,275 gacha o'sishni hududlararo real ijtimoiy divergentsiyaning sof o'lchovi sifatida talqin qilish ilmiy jihatdan noto'g'ri bo'ladi. 2025-yil qiymati, avvalo, aynan shu yil ichidagi hududiy nisbiy tarqoqlikni ifodalaydi.

Metodologik uzilishning ahamiyati kambag'allikning mutlaq darajalari misolida yanada aniq ko'rinadi. Dissertatsiya ma'lumotlarida Qashqadaryo viloyati bo'yicha 2024-yilda eski hisoblash yondashuvi asosida kambag'allik darajasi 9,6 foiz, 2025-yil 1-dekabr holatiga IHMA usulida esa 3,92 foiz qayd etilgan. Ushbu ikki qiymat o'rtasidagi farqni to'liq real iqtisodiy yaxshilanish deb qabul qilish mumkin emas, chunki natija bilan bir vaqtda o'lchov mezoni va ma'lumot yig'ish tartibi ham o'zgargan. Shu bois hududiy dinamikani baholashda 2017–2024-yillar qatori mutlaq vaqt dinamikasi uchun, 2025-yil ma'lumotlari esa ko'proq hududlarning o'zaro nisbiy pozitsiyasini baholash uchun qo'llanishi metodologik jihatdan asosli.

Investitsiya va kambag'allik o'rtasidagi Pearson korrelyatsiyasi ham bir xil va barqaror munosabat mavjud emasligini ko'rsatadi. Hududlar kesimida koeffitsient 2018-yilda taxminan $r=-0,37$, 2021-yilda $r=-0,48$ va 2025-yilda $r=-0,10$ ni tashkil etgan. Manfiy ishora yuqoriroq investitsiya darajasi pastroq

kambag'allik bilan birga kuzatilish tendensiyasini bildiradi, biroq 2025-yilda koeffitsientning nolga yaqinlashishi yalpi investitsiya hajmining o'zi hududlararo kambag'allik farqini izohlash uchun yetarli emasligini ko'rsatadi. Bu natija ayrim hududiy misollarda ham yaqqol namoyon bo'ladi. 2025-yilda Muborak tumanida aholi jon boshiga investitsiya 70,81 mln so'm bilan viloyatdagi eng yuqori qiymatni tashkil etgan, biroq kambag'allik 5,8 foiz bo'lib, eng past natija bo'lmagan. Nishon tumanida ham 45,79 mln so'mlik yuqori investitsiya fonida kambag'allik 7,0 foizni tashkil etgan. Aksincha, Shahrisabz shahrida aholi jon boshiga investitsiya 3,18 mln so'm bo'lsa-da, kambag'allik 3,0 foiz bilan eng past hududiy darajalardan biri bo'lgan. Demak, bir yillik kesimda "investitsiya qancha ko'p bo'lsa, kambag'allik shuncha past bo'ladi" degan sodda chiziqli qoida tasdiqlanmaydi.

Shu bilan birga, ko'p yillik investitsiya dinamikasi statik bir yillik darajaga qaraganda kambag'allik o'zgarishi bilan kuchliroq bog'langan. Dissertatsiya hisob-kitoblariga ko'ra, 2018–2025-yillardagi aholi jon boshiga investitsiya o'sishi bilan 2017–2025-yillardagi qiyoslanadigan kambag'allik o'zgarishi o'rtasida $r=-0,555$ miqdoridagi bog'lanish aniqlangan. Mazkur koeffitsient sababiy ta'sir o'lchovi emas, biroq investitsiya siyosatida bir martalik kapital "sakrashi"dan ko'ra investitsiya oqimining vaqt bo'yicha barqarorligi muhim bo'lishi mumkinligini ko'rsatadi. Nishon tumani ushbu xulosaga muhim ogohlantiruvchi misol bo'lib xizmat qiladi: 2018-yilda aholi jon boshiga investitsiya 50,99 mln so'm, 2025-yilda 45,79 mln so'm bo'lgan, ya'ni boshlang'ich daraja juda yuqori bo'lsa-da, keyingi davrda barqaror o'sish trayektoriyasi shakllanmagan. Bu holat hududiy natijani investitsiyaning faqat bir yildagi hajmi bilan emas, uning davomiyligi, tarmoq tarkibi, bandlik sig'imi va mahalliy iqtisodiyotga tarqalish xususiyatlari bilan birgalikda baholash zarurligini ko'rsatadi.

Olingan natijalarning iqtisodiy mazmuni shundan iboratki, Qashqadaryoda investitsion differensiallashtiruv ijtimoiy differensiallashtiruvdan

ancha kuchli. Bunda kapitalning sanoat va energetika markazlarida konsentratsiyalashuvi, qishloq hududlarining tarmoq va infratuzilma xususiyatlari, bandlikning sifati hamda mahalliy qiymat zanjirlarining chuqurligi muhim rol o'ynashi mumkin. Shu sababli hududlararo investitsiya tafovutining qisqarishi avtomatik ravishda kambag'allik tafovutining ham mutanosib qisqarishiga olib keladi, degan xulosa chiqarish mumkin emas. Aksincha, investitsiyani iqtisodiy faollik, barqaror bandlik va real daromadlarga aylantiruvchi uzatish mexanizmlarining hududiy xususiyatlarini hisobga olish talab etiladi.

Tadqiqot natijalaridan kelib chiqib, hududiy investitsiya siyosatini takomillashtirish bo'yicha uchta amaliy yo'nalish ajratish mumkin. Birinchidan, investitsiya dasturlarini shakllantirishda yalpi yoki aholi jon boshiga investitsiya hajmi bilan cheklanmasdan, investitsiyaning tarmoq yo'nalishi, ish o'rni yaratish salohiyati va mahalliy kooperatsiya darajasini ham baholash zarur. Ikkinchidan, investitsiyasi yuqori, biroq kambag'alligi nisbatan yuqori saqlanayotgan hududlarda kapitalning mahalliy mehnat bozori va daromad kanallariga uzatilishidagi cheklovlar aniqlanishi kerak. Uchinchidan, investitsiyasi nisbatan past, lekin kambag'allik natijasi qulay bo'lgan hududlarda mavjud iqtisodiy va ijtimoiy mexanizmlarni saqlagan holda qo'shimcha investitsiya jalb qilish uchun maqsadli sharoit yaratish maqsadga muvofiq. Mazkur yondashuv PQ-330-son qarorda belgilangan hududlar kesimidagi maqsadli ko'rsatkichlar mantig'i bilan uyg'un bo'lib, resurs hajmini emas, hududiy natijani boshqarish tamoyiliga xizmat qiladi [2].

Xulosa qilib aytganda, Qashqadaryo viloyatida 2018–2025-yillarda investitsiya oqimlarining hududiy konsentratsiyasi yumshagan bo'lsa-da, strukturaviy notekislik saqlanib qolgan. Investitsiya bo'yicha CV 1,31–2,20 oralig'ida shakllanib, kambag'allikning qiyoslanadigan yillardagi 0,17–0,20 atrofidagi tarqoqligidan sezilarli yuqori bo'lgan. Bir yillik Pearson koeffitsientlarining beqarorligi va 2025-yilda $r=-0,10$ gacha zaiflashishi

investitsiya hajmini kambag'allikning yagona tushuntiruvchi omili sifatida qabul qilish mumkin emasligini ko'rsatadi. Tezisning asosiy ilmiy xulosasi shuki, hududiy investitsiya siyosati kapitalni shunchaki ko'paytirishdan ko'ra, investitsiya oqimining hududiy iqtisodiy tizim orqali barqaror bandlik, real daromad va ijtimoiy natijaga aylanishini ta'minlashga yo'naltirilishi lozim. Bunda statistik metodologiya almashgan yillarni alohida hisobga olish, korrelyatsiyani sababiy ta'sir sifatida talqin qilmaslik va hududiy xususiyatlarni differensial boshqaruv qarorlariga kiritish ilmiy jihatdan zarur shart hisoblanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2024-yil 23-sentabrdagi PF–143-son Farmoni “Kambag'allikni qisqartirish va aholi turmush farovonligini oshirish borasidagi chora-tadbirlarni yangi bosqichga olib chiqish to'g'risida”. 8-band. <https://lex.uz/uz/docs/-7109857>
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2024-yil 23-sentabrdagi PQ–330-son qarori “Kambag'allikdan farovonlik sari” dasturini amalga oshirish bo'yicha birinchi navbatdagi chora-tadbirlar to'g'risida”. 1-band, 2- va 3-illovalar. <https://lex.uz/uz/docs/-7109778>
3. OECD. OECD Regional Outlook 2023: The Longstanding Geography of Inequalities. OECD Publishing, Paris, 2023. <https://doi.org/10.1787/92cd40a0-en>
4. Wooldridge, J. M. Econometric Analysis of Cross Section and Panel Data. 2nd ed. MIT Press, 2010. <https://mitpress.mit.edu/9780262232586/econometric-analysis-of-cross-section-and-panel-data/>
5. O'zbekiston Respublikasi Milliy statistika qo'mitasi. SIAT — statistik ma'lumotlarni yagona interaktiv tizimi. Qashqadaryo viloyati bo'yicha investitsion va kambag'allik ko'rsatkichlari, 2010–2025. <https://siat.stat.uz>